

50. obljetnice smrti održano na simpoziju 1978. godine. Konačno, i propovijed od 10. svibnja 1983. godine, održanu u bazilici Srca Isusova pod naslovom *Sedam darova Duha Svetoga u životu sluge Božjega Ivana Merza*. Unatoč pritiscima komunističkih vlasti, zaključuju autori, Škvorc je govorio o Ivanu Merzu kao uzoru svim generacijama u borbi za Istinu kao i o čovjeku liturgije i preteči Drugoga vatikanskog koncila, koji je posebno istaknuo značaj laika za Crkvu.

Posljednji, sedamnaesti prilog u zborniku, ocrtava *Duhovno psihološki profil biskupa Škvorca prema djelu Molitva svake duše*. Autor, doc. dr. sc. Antun Volenik, govori o knjizi isusovca i biskupa Mije Škvorca *Molitva svake duše* i šire prikazuje pojedine, danas manje poznate psihologe na koje se Škvorc referirao u pisanju svojih razmišljanja sabranih u toj knjizi. Najduži pojedinačni tekst u knjizi, naglašava autor, pod naslovom *Molitva raznih temperamenata* otkriva »poznavanje i korištenje onodobnih teorija ličnosti, osobito onih zasnovanih na utjecaju temperamenta kako bi se izrazila duhovnost pojedinih tipova osobnosti«. Škvorc, zaključuje au-

tor, ustrajava na osobnom susretu s Isusom, polazeći od psihološkog postulata da je svaka duša, a time i svaki čovjek jedinstven i drukčiji *upravo na razini svojeg temperamenta i karaktera koji trajno razvija i mijenja, posebice tijekom svojih ranih godina života, ali i kasnije*«. Škvorca, pak, smatra autor, možemo opisati kao kombinaciju melankolika i kolerika, s naglaskom da nam ipak njegova molitva i odnos s Gospodinom ostaju nepoznati.

Na koncu valja istaknuti kako su prikazani prilozi ovog zbornika radovali pisani znanstvenim stilom i popraćeni sažetcima na engleskom jeziku. Načinom obrade izabраниh tema i prikazom rezultata istraživanja te njihovom raznolikošću, prilozi ovog zbornika radova bit će zanimljivi široj znanstvenoj zajednici: filozofima, teolozima, povjesničarima, književnicima, psiholozima i umjetnicima. Iako je u cjelini zbornik napisan znanstvenim stilom i namijenjen u prvom redu znanstvenoj publici, ipak njegova tema – život, lik i djelo biskupa Mije Škvorca – može biti, i zasigurno jest, zanimljiva i široj čitalačkoj publici. Tako se zbornik posvećen Miji Škvorcu kao zanimljivo štivo može preporučiti svima.

Marina Novina

Nedjeljka s. Valerija KOVAČ, *Mjesto slike u govoru vjere: povijest – teologija – primjeri*, Glas Koncila, Zagreb, 2020., 395. str.

Posljednjih desetljeća kršćanska se teologija u Europi, pa i u svijetu, intenzivnije bavi pitanjem slikâ, odnosno slike kao

načina (vizualne) spoznaje. Zbog toga se, između ostaloga, osjeća potreba povijesno i sustavno-teološki predstaviti

mjesta, važnost i interpretaciju slika u životu i promišljanju vjere. Naime, slike su činjenično prisutne i korisne; slike s motivima vjerskih otajstava nastajale su da bi svoje vjerničke promatrače poučile, da bi ih potaknule na intenzivniju molitvu i na autentičniji život u vjeri. Danas ta djela izazivaju divljenje zbog iznimne umjetničke vrijednosti, ali njihov vjerski sadržaj i duhovna poruka često nisu na jednak način prisutni u svijesti suvremenog čovjeka.

U Hrvatskoj imamo malo publikacija koje bi tomu bile posvećene i koje bi potaknule čitatelje da sami urone u vjerske i duhovne svjetove koje im umjetničke slike na zadivljujući način otvaraju. No, nedavno objavljena knjiga *Mjesto slike u govoru vjere: povijest – teologija – primjeri* Nedjeljke s. Valerije Kovač, docentice pri Katedri dogmatske teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, izvrsno popunjava spomenutu prazninu. U tri velika poglavlja, svako sa više naslova i podnaslova, uz Predgovor, Uvod, Zaključak te dug popis literature i izvora slika, zatim uz velik broj referencija citirane i korištene literature (518 fusnota) te 115 naslova navedene literature, autorica ovim djelom iznimno obogaćuje hrvatsku teološko-duhovno-umjetničku scenu.

U opširnom Uvodu autorica uistinu dobro uvodi čitatelja u tematiku i u problematiku, iznosi nakanu i temu koju želi razraditi, što je izuzetno važno za razumijevanje sadržaja. Već iz uvoda je jasno da je tema pravilno određena i po-

stavljena, a to znači da je sadržaj knjige primjeren profilu znanstvene (autorске) knjige, tj. monografije. Prvo poglavlje ovog djela posvećeno je povijesno-teološkim i sustavno-teološkim temama i autorima. S obzirom na činjenicu da su se slike u kršćanstvu najprije koristile u različite svrhe, ovdje su predstavljene četiri funkcije slika, koje su se zadržale sve do danas: slike su se rabile u navješćaju i pouci vjere, bile su dio bogoštovlja, izrađivale su se za osobnu pobožnost i meditaciju te su se cijenile kao umjetnička ostvarenja. Potom se iznose teološko-antropološki okviri za prikladnost slika u životu i mišljenju vjere. U drugom se dijelu knjige stavlja konkretniji naglasak na sustavno-teološki pristup fenomenu slika u govoru vjere. Naime, potaknuti izazovima novijih spoznaja o važnosti slikovnog, ali i teološkim zahtjevima da se uz povijest nauka teološki prouči i povijest kršćanske umjetnosti, suvremeni su teolozi razvili različite prijedloge teološkog proučavanja slike. Autorica je odabrala dva njemačka teologa, Alexa Stocka i Petera Hofmanna, detaljnije je analizirala njihove prijedloge teološkog proučavanja slike te tako predstavlja dva pristupa proučavanju slike u suvremenoj sustavnoj teologiji. Prvi je objavio dosad nenadmašivo i originalno djelo dogmatske teologije, koje je u jedanaest svezaka izradio na temelju »poetskih«, prema njegovu tumačenju, stvaralačkih pisanih i slikovnih izvora kršćanske tradicije. Drugi je, pak, pristupao slikama na

spekulativniji i sustavniji način te tradicijskim, teološkim i filozofskim argumentima utemeljuje važnost »prave slike« za današnju teologiju i život u vjери. Budući da je gotovo nemoguće samo teorijski razmišljati o slikama, autorica u trećem dijelu svoje knjige posvećuje pozornost konkretnim umjetničkim djelima, tj. slikama, koje su kroz povijest kršćanstva imale golemu važnost. Tako se na odabranim slikama s različitom tematikom i iz različitih povijesnih epoha autorica ne bavi strogo povijesno-umjetničkom, pedagoško-didaktičkom ili teološko-sadržajnom analizom, nego se – kao vrsna teologinja – vodi osobnim promatranjem i doživljajem tih slika, povezujući vlastita opažanja s već poznatim sadržajem o umjetničkim djelima i slikama. Zanimljivost je ovdje u tome što autorica nakon teološko-duhovnog promatranja svake slike predlaže čitatelju nekoliko »zadataka« kojima ga potiče da sam stupi u produbljeni dijalog sa slikom i njezinom porukom. Knjiga ne završava uobičajenim zaključkom, nego želi ostaviti otvorenom obrađenu temu s ciljem da čitatelja potakne da posegne za konkretnim slikama na kojima bi se na neki način trebalo verificirati ono što je o njima rečeno.

Primarni cilj tog djela nije kritičko propitivanje umjetničkoga i estetskoga kod pojedinih slika ili ikona, nego iščitavanje vjerske i teološke poruke slika koje su izražene na vizualno-umjetnički način. Naime, suvremena nastojanja idu

prema tome da se razvije *teologija slike*, koja će uvažiti i spoznaje drugih, izvan-teoloških znanosti i koja će pokazati mogućnost doprinosa slike teološkoj spoznaji i religioznom iskustvu. Pritom su perspektive proučavanja široke, kako teološki tako i kulturno-antropološki.

Djelo autorice Kovač bez sumnje je vrsno znanstveno djelo, napisano znanstvenim teološkim, ali vrlo razumljivim jezikom. Uz jasnoću očekivanih ciljeva, rad je pisan preciznom znanstvenom metodologijom, popraćen je domaćom literaturom (koje nema previše o temi koju se obrađuje) i inozemnom literaturom (osjetno više, jer je ta tema posljednjih desetljeća više obrađivana u inozemstvu), kao i izvorima, te je stoga ne samo značajan znanstveni doprinos teologiji i umjetnosti nego je i otvoreno usmjerenje za daljnja proučavanja.

Autoričin je jezik precizan, jasan i razumljiv, stil dotjeran, a izlaganje tečno. Teološko i filozofsko nazivlje sukladno je onom koje se redovito upotrebljava u teološkim publikacijama. Tekst je pregledan, a naslovi i podnaslovi logično raspoređeni i međusobno povezani. Tema je u cijelosti iscrpno obrađena i dorečena. Dobro sročnim uvodima u svako poglavlje, kao i zaključcima, autorica uvodi čitatelja u problematiku onoga o čemu namjerava pisati, čime olakšava slijediti temu, a vješto potiče čitatelja i na dublje promišljanje o iznesenim temama.

Valja priznati da nije laka zadaća vrednovati umjetničke slike u vjerskom

navještaju i u teološkom promišljanju jer odnos slikovne umjetnosti i vjere (teologije) posljednjih je stoljeća bio na niskoj razini. Tomu je doprinijela, možda i nehotice, sama teologija koja je postala više usmjerena na kritičku racionalnost te slikama ne priznaje neku posebnu vrijednost u spoznavanju. Ipak, od šezdesetih godina prošlog stoljeća opet se počinje vrednovati sliku kao način izražavanja i razumijevanja stvarnosti. Slika se otkriva kao nositelj komunikacije, kao izvor spoznaje ili kao vlastiti oblik promišljanja. Takvo zanimanje za sliku nadahnulo je teologiju da se opet više bavi slikom te se rađa i svojevrsna *teološka ikonologija* u kontekstu promišljanja o vjerskim istinama i otajstvima. Ne proučava se samo slika kao umjetničko djelo nego i mogućnost vizualnog posredovanja Božje objave, spoznajnoga i religioznog dosegama samog čina gledanja i vizualne stvarnosti uopće, povezanost estetskih uvjetovanosti i teološke interpretacije itd. U široj se perspektivi proučava i promišlja o konkretnoj uporabi slike u životu vjere, a razvijaju se i teorijski koncepti za razumijevanje slikovne stvarnosti. Tako i autorica ove knjige nastoji strukturirati i prikazati široku problematiku prisutnosti, uporabe i interpretacije slika, pretežitom u zapadnom kršćanstvu. Budući da na hrvatskom jezičnom ozemlju nemamo puno djela koja bi na sveobuhvatan i znanstveno utemeljen te na interdisciplinarni način govorila o teološkim, filozofskim i umjetničkim sadržajima i

temama, ovo djelo predstavlja vrlo važan, za naše okružje i originalan, znanstveni doprinos hrvatskoj znanosti, posebice teološko-filozofskoj i umjetničkoj, i kulturi. Autorica vrlo kompetentno i argumentirano analizira i produbljuje te iznosi različite činjenice koje obuhvaćaju teološko-filozofsko i umjetničko područje te vrlo vješto pokazuje njihovu iskonsku i duboku povezanost i komplementarnost.

U situaciji kada se na hrvatskome jezičnom području osjeća nedostatak djela koje se bave tematikom koju je Kovač obradila, odnosno djela iz interdisciplinarnog područja s teološkim, filozofskim i umjetničkim naglascima, ovo djelo tim više dobiva na vrijednosti jer će čitateljima zasigurno biti od velike koristi višestruki (znanstveni i ini) doprinos ovog rada. Slobodno se može reći da će ovo djelo zbog svoje kvalitete i izvornosti zasigurno postati nezaobilazno i korisno polazište za daljnja istraživanja unutar navedenih područja, ali i poticaj i izazov teolozima, umjetnicima i drugim znanstvenicima na hrvatskome govornom području koji će se pobliže i sustavnije baviti bilo umjetničkim slikama bilo filozofsko-teološkom problematikom izrečenom umjetničkim jezikom.

Predstavljanjem i popularizacijom ovog djela, čitalačka se publika može upoznati ne samo sa samim umjetnicima i njihovim umjetničkim djelima nego i s načelima razumijevanja, produblivanja, tumačenja i »čitanja« slike,

posebice s teološkog motrišta. Na taj se način može ostvariti i autoričina želja, naime da ova knjiga »potakne čitatelje

da sami urone u one vjerske i duhovne svjetove koje im umjetničke slike na tako zadivljujući način otvaraju«.

Ivan Karlić

Šimun BILOKAPIĆ, *Ne zlostavljaj da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji*, Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Služba Božja, Split, 2020., 319 str.

Knjiga pod naslovom *Ne zlostavljaj da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji* objavljena je sredinom 2020. godine u izdanju Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja kao 75 knjiga u nizu Biblioteke »Služba Božja«. Autor knjige je splitski moralni teolog i bioetičar, svećenik i franjevac Šimun Bilokapić, profesor na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Splitu.

Knjiga obuhvaća tristo devetnaest numeriranih stranica. Ukoričena je tvrdim uvezom koji na naslovnoj strani ističe ime autora, dobro uočljiv naslov te sliku četveročlane obitelji u negativu na blijedo narančastoj pozadini, dok se boja na dnu naslovnice, koje figurira kao tlo pod nogama, podudara s crnom bojom negativa same obitelji. Grafičko oblikovanje naslovnice vjerojatno se vodilo crnim značenjem i mračnim smislom nasilja, ovdje posebno nasilja u obitelji, pa se članovima obitelji ne vide lica, kao najistaknutija i najrječitija prisutnost ljudske osobe, nego se samo vide crne konture tijela. Kao da se tim upadnim crnilom htjelo poručiti da se knjiga bavi jednom od najcrnijih dimenzija ljudskog i obiteljskog života – nasi-

ljem, te da njegovo događanje, a naročito sustavno zataškavanje i relativiziranje nasilja u svetištu života kakvo je obitelj, lišava članove njihove autentičnosti, to jest samog lica ljudske osobe na kojem ona objavljuje samu sebe i ulazi u socijalne odnose i dijalog s drugima. Pored toga, naslovnica sugerira da se obitelj u pokretu nalazi u šetnji nekom livadom o zalasku suncu, to jest u trenutcima sutona i dolaska mraka, sugerirajući time da je nasilje mračna strana ljudskog i obiteljskog život, da ono ne pripada svjetlu dana ni, figurativno rečeno, svjetlu ljudskog i obiteljskog života, nego kao svjesno počinjeno zlo ulazi u tamne mračne strane ljudske osobe. Zlo je neupitno tama koja ljudsku osobu zastire i ocrnjuje. Zlo je uistinu mračna sila koja ljudsku osobu umanjuje i ponižava.

Držimo da je naslov knjige *Ne zlostavljaj da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji* sasvim umjesna kombinacija i primjerena modulacija riječi sadržanih u petoj zapovijedi Dekaloga »Ne ubij!« i četvrtoj zapovijedi »Poštuj oca i majku da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji!«. Naslov knjige je pogođen i sasvim